

A szombatos kódexek bibliographiája, különös tekintettel azok énektartalmára. Irta *Thúry Zsigmond*. Ára 5 kor. Mezőtúr, 1912. 8-r. 161 és 2 lap. A mezőtúri református főgimnázium 1911/12. évi Értesítőjéből.

A szombatos kódexek sorsa is az volt, a mi a *rajongók* felekezetéé, a szombatosok szent költészete szinte szimbolikus képe a szombatosok felekezetének. Az erdélyi reformációnak utolsó hulláma három század folyása alatt símult el s a milyen hatalmasan indult, olyan észrevéllenül tűnt el. Elveszítette izzását, lendületét, utóbb romantikáját és végül hiveit. Hirtelen föllángolását országgyűlési végzésekkel és közigazgatási exekuciókkal akarták eloltani vagy elszigetelni, lassú elmulását az utóbb feléje fordult tudományos érdek sem tartóztathatta föl. Ennek a szélsőségekben csapongó felekezetnek története fényes korszakából csupán egy maradandó emléke szállott át az utókorra: *énekköltészete*, az, a mit a szellemnek alkotott.

A szombatos költészet, egyházi líránk történetének eddig meg nem írott fejezete ugyan, de a mennyit róla tudunk, éppen elegendő arra, hogy vele foglalkozzunk. A felekezet és szertartásai, meg istenes énekei szinte egy időben támadtak, egyforma lendülettel s egy időben emelkedtek virágzásra. Most pedig, mikor a felekezet megszűnt, szent énekei, vallásos áhitatát őrző énekes és imádságos könyvei virrasztanak felette. Az utolsó szombatosok meghaltak, vagy zsidókká lettek, csak a szertartásos könyvek, melyeknek egy részét sikerült megmenteni, maradtak meg szombatosoknak.

A mult század második fele látta a felekezet eltűnését és könyvei fölbukkanását, a feljük forduló figyelem és érdeklődés nyomán számuk gyarapodását és a megmentésükre irányuló törekvés sikerét. S bár a Lugossy-félettől a legújabban felmerült spanyol kódexekig a szombatosok egyházi líráját és ritusát megőrző kéziratok száma meglehetősen gyarapodott s az újabban előkerült kódexekkel együtt a régiek is nagyobb figyelemben részesültek; a szombatosok szent költészetének ismerete csak tárgyi adalékaiban bővült. Ha valamire, ezekre lehet elmondani, hogy egytől-egyig jellemzőek, hogy ez irodalom emlékei menten más felekezetek ritusától, egyenkint és darabonkint egyéni életet éltek.

Feltűnő, hogy e rituális énekek, noha a szombatosok dogmája nagyon szigorú s ritusa szinte megkötött, még sincsenek oly merev és

változhatatlan formákba szorítva, mint más felekezetek szertartásos énekei. Itt valamely sajátos szabadsággal állunk szemben: a nagy általános és kötelező dogma és ritus keretén belül érvényesülő egyéniség szabadságával. A felekezet sem dogmáit, sem ritusát nem kötötte és nem köthette meg, mert sem egyházi alkotmánya, sem belső szervezete nem épült ki, legalább nem olyan merev formák között és határozott intézményekben, mint más felekezetekéi. Kézírtos szertartásos és énekeskönyveik inkább az írott szöveg tekintélyén, mint az egyház fegyelmén fundálódnak, szertartásuk egyöntetűsége és énekeik szövege inkább hagyományként szállott nemzedékről nemzedékre. Ebből lehet megérteni, hogy a hány emlék, annyiféle redukciót mutat, hogy az énekkészlet aránylag szegény, de roppant bőséges többé-kevésbé megegyező vagy eltérő változatokban. A felekezet szervezetlen volta megérzik szellemi hagyatéjukon s talán ennek lehet tulajdonítani, hogy erre az irodalomtörténeti szigetként magára álló és elhatárolt területre kevesen léptek.

Részint azért, mert az emlékek összegyűjtése sok nehézséggel járt, részint azért, mert tanulmányozásuk több irányú előkészületet követelt. Vallás- és köztörténeti, irodalmi és verstani, néprajzi és nyelvi tanulmányokon kívül, talmudi és héber rituális tanulmányokat követelt. Legnagyobb baj volt azonban, hogy sem az irodalom bibliográfiája nem volt összeállítva, sem énekeik lexikona nem volt elkészítve, mivel pedig, mint fentebb szóba került, ez emlékek szövegében és szerkezetében sok szabadosság, illetőleg kevés formaszerűség volt, a kutató és magyarázó vagy magára volt hagyatva, vagy elődeire volt kénytelen támaszkodni. Természetes, hogy mivel az egyes kutatók mindig csak azokat az emlékeket tárgyalták, a melyek kezük közé kerültek, Kohn Zs. könyvéig, a kutatások módszere és iránya ingadozásokat mutatott. Kohn pragmatikus történeti és dogmatikai fejtegetései alapján már lehetővé vált, hogy egy ember vegye kezébe, határozza meg és írja le a szombatosok emlékeit, hogy egyöntetű feldolgozással ismertetvén az újabb fölfedezéseket, teljesebbé tegye azt az anyagot, melyet Kohn összefoglalt és megmagyarázott. Ezt a lépést *Thúry* Zsigmond tette meg s miután nagy utána járással fölkutatta (az ismeretlenek kivül) még hozzáférhető és megmenthető emlékeket, a ma rendelkezésére álló teljes készletet dolgozta föl. Kötete a meglevő emlékek könyvészetét és az azokban előforduló énekkészlet lexikonát szinte foglalóul adja a szombatosok költészetéről írandó tanulmányának alapvető dolgozata gyanánt. E munkának részletekre is terjedő bírálata azonban nem lehet e sorok föladata, bár bizonyos, hogy arra szüksége lesz annak, ki ez előkészület után a kérdésnek további fejtegetésébe bocsátkozik vagy megoldására vállalkozik.

I. Ursu: Un manifest românesc tipărit cu litere latine al împăratului Leopold I. din 1701. Cu 1 facsimile. (*Extras di Analele Academiei Române Seria II. — Tom XXXIV.*) București, 1912. Negyed-rétű 15 lap.

Az erdélyi származású Ursu jasi egyetemi tanár nálunk jártában, a segesvári városi levéltárban ráakadt Lipót király Bécsben kelt 1701. decemberi 12-iki oláh nyelvű rendeletére, melynek az az érdekessége, hogy latin betűs, holott az oláhok ekkor még mindenütt cirill-betűs írást használtak, meg hogy magyar fonetikus átírásban van nyomtatva, a mi viszont természetes, minthogy oláh nyelvű helyesírás ekkor, legalább a latin írásra nézve, még nem volt. A hasonmásban közölt két lapnyi egy-levéles nyomtatvány ekként, mint Régi Magyar Könyvtári termék is figyelemreméltó, mert nyilván az, habár azt maga a nyomtatvány nem árulja el. Az ilyen rendeleteket t. i. a Gubernium fordította hivatalból, a mint Bécsből leérkeztek hozzá s még fordítóját is megtalálhatjuk *Bujtul* György jezsuita-ata személyében, a ki 1703-ban Canisius kátéját oláh nyelvre fordítván ehhez hasonló magyar átírásban adta ki Kolozsvárt,¹ a jelen kis nyomtatványával teljesen azonos betűkkel nyomtatva.

Maga a nyomtatvány Lipótnak ugyyszólván türelmi rendelete az erdélyi görög-keletiek részére, a kiket megvédeni igyekszik a velök szemben türelmetlen s gyakran erőszakoskodó görög-katholikus oláhokkal szemben, midőn kijelenti, hogy — ismételvén korábbi, 1698—1699-iki hasonló irányú rendeleteit — a görög rítuson maradt oláhoknak teljes szabadsága van és legyen a bevett négy vallás bármelyikéhez csatlakoznia, kifejezetten is kimondván, hogy nem akarja, hogy azokat az oláhokat a katolikus hitre kényszerítsék, miként róla — ugymond — némelyek terjeszteni merészkedtek, hanem szabadon élhessenek a görög hiten, a kik nem akarnak a bevett vallások egyikével sem egyesülni, s a kik őket régi hitükben megzavarnák vagy bántanák, szigoruan büntetessenek.

E fontos rendelet szavaiból és irányából kitűnik, hogy bizony az egyesült oláhok és papjaik részéről sok baj és üldöztetés érte azokat a testvéreiket, a kik nem követték őket s a régi hiten maradtak. Erről s általában az oláh vallás-unióról Ursu tiszta képet rajzol abban a tanulmányában, melyet e rendelet szövege elé írt. Ám ebből az is kitűnik, hogy az üldöztetés kölcsönös volt, mert Teofil püspök pl. 1697-iki gyulafehérvári zsinatját csakis a császári hadak védelme alatt tarthatta meg. Hanem az ó-hiten maradtak küzdelme azután sem szünetelt, sőt a Havasalföldével határos vármegyék oláh lakosságában annyival inkább

¹ Ismertettem, címlapját hasonmásban is bemutatva, az „Erdélyi Múzeum“ 1910. évf. 171. l.

erősödött, hogy őket e küzdelemre maguk a havasalföldi vajdák is ösztönözték. Teofil püspök és utódja Atanasie helyzetét általán három hatalom és befolyás nehezíté: a Havasalföldről kapott erkölcsi és anyagi támogatás, amennyiben — még a vallás-unio után is — az erdélyi püspököt a havasalföldi metropolita szentelte fel, a vajdáktól pedig mindenféle pénzsegélyben részesültek; az erdélyi kálvinisták nyomása, mint-hogy százados volt a református fejedelmek törekvése megnyerni az oláhokat az új hitnek s később, a gubernium idejében is a gubernátor kezébe kellett az erdélyi oláh püspöknek letennie az esküt, hogy konfirmáltassék s végre a katolikusok befolyása, mely a katolikusokéval teljesen egyenlő kiváltságokat helyezett kilátásba az áttért oláhoknak, csak-hogy a pápa fenhatóságát elismerjék. E befolyások alól kívántak szabadulni azok, a kik a vallás-uniót Erdélyben megvalósították, mely elismerte ugyan a pápa főnhatóságát, de meghagyta a püspökválasztás jogát s azáltal, hogy a püspök megerősítését a bécsi udvarnak biztosította, az oláhokat egy hatalmas protektor, a német katolikusok oltalma alá hajtotta. Mindezt áttekintően és világosan taglalja Ursu ez akadémiai értekezésében, melyben a magyar irodalmat is felhasználja és teljességében ismeri.

(Kolozsvár.)

Dr. Veress Endre.